

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14883962>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GAP TUZILISHINI O‘RGATISH: SINTAKTIK YONDASHUVLAR

Omonturdiyeva Shodiya Farxod qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: omonturdiyevashodiya@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Hamrayev.M.A**

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlar nomzodi

E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda gap tuzilishini o‘rgatish jarayonida qo‘llaniladigan sintaktik yondashuvlar tahlil qilinadi. Modellashtirish, transformatsiya, analitik, sintetik va taqqoslash usullarining o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Mazkur yondashuvlar yordamida o‘quvchilar so‘zlarning o‘zaro bog‘liqligini tushunish, mustaqil gap tuzish hamda grammatik jihatdan to‘g‘ri fikr bildirish ko‘nikmalarini shakllantiradilar. Maqolada sintaktik yondashuvlarning samaradorligi va ularni o‘quv jarayonida qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Boshlang‘ich sinflar, gap tuzilishi, sintaktik yondashuvlar, modellashtirish usuli, o‘quv jarayoni, grammatik kompetensiya.*

***Аннотация:** В статье анализируются синтаксические подходы, используемые при обучении структуре предложения в начальных классах. Подчеркивается важность моделирования, трансформации, аналитических, синтетических и сравнительных методов в развитии вербальной компетенции учащихся. Используя эти подходы, учащиеся развивают навыки понимания взаимосвязей слов, построения самостоятельных предложений и грамматически правильного выражения своих мыслей. В статье даны рекомендации по эффективности синтаксических подходов и их использованию в процессе обучения.*

***Ключевые слова:** Начальные классы, структура предложения, синтаксические подходы, метод моделирования, процесс обучения, грамматическая компетенция.*

***Annotation:** This article analyzes the syntactic approaches used in teaching sentence structure in primary grades. The importance of modeling, transformation, analytical, synthetic and comparative methods in developing students' speech competence is highlighted. With the help of these approaches, students develop the skills of understanding the interrelationship of words, constructing independent sentences and expressing grammatically correct thoughts. The article provides recommendations on the effectiveness of syntactic approaches and their use in the educational process.*

***Keywords:** Primary grades, sentence structure, syntactic approaches, modeling method, learning process, grammatical competence.*

Boshlang'ich sinflarda til o'rgatishning asosiy maqsadi o'quvchilarga to'g'ri va mantiqiy gap tuzish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Gap tuzilishini o'rgatish sintaktik yondashuvlar asosida olib boriladi. Bu yondashuvlar orqali o'quvchilar so'zlarni to'g'ri tartibda joylashtirish, gapning mazmunini to'g'ri anglash va uni grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirishni o'rganadilar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda gap tuzilishini o'rgatishning samarali sintaktik yondashuvlari tahlil qilinadi.

Sintaktik yondashuvlarning ahamiyati nimada? Sintaktik yondashuvlar yordamida o'quvchilar: so'zlar va gap tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligini tushunadilar, gap tarkibiy tuzilishini anglab yetadilar, fikrlarini aniq va mantiqiy ifodalashni o'rganadilar, yozma va o'g'zaki nutqni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuvlar bolaning tilga oid tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda qo'llanadigan sintaktik yondashuvlar haqida tanishib chiqamiz.

1. Modellashtirish usuli. Bu yondashuvda o'quvchilar tayyor gaplarni kuzatish, ularni tahlil qilish va ularga taqlid qilish orqali o'rganadilar. Masalan, o'qituvchi oddiy gaplar tuzib beradi va o'quvchilar bu gaplar tarkibini tahlil qilib, o'zlari shunga o'xshash gaplar tuzadilar. Misol: "Men kitob o'qidim", "Sen daftarga yozding". Bu usul bolalarga sintaktik tuzilmani ongli ravishda anglashga yordam beradi.

2. Transformatsiya usuli. Transformatsiya usulida mavjud gaplar turli o'zgarishlarga uchratilib, o'quvchilar ularning tarkibiy qismlarini farqlashni

o‘rganadilar. Misol uchun: Berilgan gapning so‘z tartibini o‘zgartirish: “ Bolalar bog‘da o‘ynayapti”, “Bog‘da bolalar o‘ynayapti”. So‘zlarni qo‘shish yoki qisqartirish: “Bolalar o‘ynayapti”, “Bolalar bog‘da o‘ynayapti”. Bu yondashuv bolalarning sintaktik tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Analitik usul. Bu usulda o‘quvchilarga tayyor gaplar beriladi va ularga ushbu gaplarni qismlarga ajratish, tahlil qilish orqali gap tarkibiy qismlarini tushunib boradilar. Masalan: “Alisher bugun maktabga bormadi”. “Alisher” – kim? (ega), “bormadi” – nima qildi? (kesim). Bu usul orqali bolalar gap tarkibini ongli ravishda anglab boradilar.

4. Sintetik usul. Sintetik yondashuvda bolalar so‘zlardan yangi gaplarni tuzishni o‘rganadilar. Bu usul ijodiy yondashuvni talab qiladi va bolalarni mustaqil gap tuzishga o‘rgatadi. Masalan: Berilgan so‘zlardan gap tuzish: (uchmoqda, Osmonda, qush) “Osmonda qush uchmoqda”. Bu yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy nutq shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

5. Taqqoslash usuli. Taqqoslash usuli yordamida o‘quvchilar turli xil gap turlarini o‘rganadilar. Masalan, soda va murakkab gaplarni solishtirish orqali ularning farqlarini tushunishadi. Misol uchun: Sodda gap: “ Malika bugun darsda besh baho oldi”. Murakkab gap: “ Malika bugun darsda besh baho oldi, chunki darsda faol qatnashgan edi”. Bu usul bolalarning gap tuzilishini chuqurroq anglashlariga yordam beradi.

XULOSA. Boshlang‘ich sinflarda gap tuzilishini o‘rgatish jarayonida sintaktik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Modellashtirish, transformatsiya, analitik va sintetik usullar orqali bolalar til tuzilishini ongli ravishda o‘zlashtiradilar. Bu esa ularning yozma va og‘zaki nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun o‘qituvchilar mazkur usullarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish orqali o‘quvchilarning til kompetensiyasini oshirishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘ofurov U., To‘xtaev Sh. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” – Toshkent: Fan, 2018.
2. Mavlonova R. “Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi” – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Yo‘ldoshev B., Normurodov B. “Boshlang‘ich sinflarda til o‘rganish nazariyasi” – Toshkent: Fan, 2021.
4. Qosimova D. “Boshlang‘ich sinflarda sintaksis va nutq o‘stirish metodikasi” – Samarqand, 2022.